

najdôležitejších plánovaných alebo uskutočňovaných výskumov. Kým základný sociologický výskum na škodu veci zaostáva, prevláda množstvo empirických, často nedostatočne organizovaných a nekoordinovaných výskumov. Vyžaduje sa evidencia, koordinácia, metodologická pomoc, lepšia odborná príprava sociológov, zavádzanie jednotnej terminológie a úzka spolupráca s inými vednými disciplínami (politická ekonómia, politikológia, filozofia, teória riadenia, štatistika, kultúrna antropológia).

Kongres prispel svojimi konkrétnymi podnetmi ku zdokonaleniu koordináčného výskumu. V tejto súvislosti sa žiada zvýšenie úlohy sociologického ústavu ČSAV a SAV, Sociologickej spoločnosti atď., predovšetkým *zvýšenie úlohy sociologických zariadení na Slovensku* a ich účasti na koordinácii, plánovaní a uskutočňovaní výskumu. K tomuto osobne poznamenávame, že bude treba prekonať určitú zbytočnú skromnosť sociológov na Slovensku. Ako argument možno uviesť, že rokovanie kongresu sa prakticky vôbec nedotklo otázky nutnosti skúmať nielen sociálnu, ale tiež *národnostnú štruktúru* československej spoločnosti, čo považujeme za vážnu chybu (v tejto otázke sa v pléne i sekciiach vyjadrili len s. R o š k o a s. T a ž k ý zo Sociologického ústavu SAV).

Aj keď sme na vysokých školách pristúpili k systematickej príprave sociológov, Ministerstvo školstva by malo urobiť rozbor zamerania tejto prípravy, rozšíriť ju a zavádzať ďalšie špecializácie.

Dnes je dôležité — podľa slov prijatej rezolúcie — predovšetkým *triezvo* informovať verejnosť o stave a možnostiach sociológie, presadzovať sociotechnické využitie výsledkov, dosiahnutých v aplikovanej sociológii, sústavne zlepšovať kvalifikačné zloženie sociológov a vytvárať podmienky pre podstatné rozšírenie medzinárodných stykov, komparatívnych výskumov, pre výmenu pracovníkov, študentov, literatúry a informácií a taktodalej prehľbovať predpoklady pre intenzívny rozvoj sociológie v ČSSR.

Otakar Mošner — Juraj Zvara

KOLOKVIUM O VNÚTORNEJ ŠTRUKTÚRE NÁBOŽENSTVA

Moderný ateizmus ako disciplína založená na spoločenských vedách pokúša sa v poslednej dobe čoraz viac skúmať fenomén náboženstva zo stanoviska analýzy jeho vlastných elementov, ich vzájomného vzťahu a funkčnosti v konkrétnych spoločenských situáciách. Komplexnosť chápania náboženstva v jeho korelácii so štruktúrou a dynamikou spoločnosti zostáva, prirodzene, základným hladiskom, no to neznamená podceňovať pritom analýzu jednotlivých častí, ktoré, ako vieme z dialektiky časti a celku, ovplyvňujú i jeho globálny charakter a dávajú tak možnosť spoznať aktivitu či pasivitu jednotlivých týchto elementov a zároveň i dynamiku celého jeho vývoja. Tento prístup umožňuje ateizmu zapájať do svojich postupov nielen dosiaľ dominujúce synteticko-filozofické hladiská, ale aj metódy konkrétnych vedných odborov spolupôsobiacich pri empirickej a racionálnej analýze náboženstva (psychológia, sociológia, antropológia, religionistika atď.).

Je totiž stále zrejmejšie, že náboženskú skúsenosť, zážitok nemôže materialista vyvrátiť, môže však ukázať na to, čo k nej viedlo, a čo ju na ceste do tejto podoby podmienovalo. To je podľa našich názorov omnoho dôležitejšie ako neplodná schéma protikladu viera—rozum a z nej vychádzajúce holé a popierajúce sa stanoviská.

Kolokvium o vnútornej štruktúre náboženstva (Praha 6.—9. 12. 1966) malo za

medzinárodnej spoluúčasti filozofov a sociológov posunúť túto problematiku aspoň do takej polohy, v ktorej by sa načrtla spoločná sieť pojmov, špecifikovali niektoré základné sféry problémov štruktúry náboženstva a preverili obsahy zaužívaných teorém v rámci vedeckého ateizmu. Pravda, programy bývajú vždy viac sľubujúce — nielen v politike. Bolo to po Jenskom kolokviu (NDR 1965) iba druhé spoločné stretnutie prekonávajúce ešte začiatocné ťažkosti nerovnomerného záujmu o tento spôsob prístupu k náboženstvu, ako aj rôznorodosť historického vývoja praktík a postojov, ktoré nútili ich zástupcov uprednostňovať ten alebo onen aspekt.

Na kolokviu sa zúčastnili zástupcovia nasledujúcich socialistických krajín: Bulharsko (2), Juhoslávia (2), Maďarsko (4), NDR (4), Poľsko (2), SSSR (2) a ako hostia Rakúsko (1), USA (1) a samozrejme zástupcovia ČSSR ako usporiadatelia, z toho zo Slovenska 4.

Vyberáme aspoň niektoré názory, ktoré sa prezentovali na kolokviu a dali potom podnet k diskusii buď hneď na mieste rokovania, alebo v ďalšom styku jednotlivých vystupujúcich.

Rokovanie začal prof. Jevdokimov, zástupca riaditeľa oddelenia vedeckého ateizmu Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSS. V téme referátu *Niektoré faktory životnosti náboženstva* rozoberal predovšetkým tie, ktoré pôsobia na oživovanie náboženských predstáv za socializmu. Referent ich delil na sociálne a emocionálno-psychické faktory. Menoval napríklad slabý stupeň rozvoja výrobných síl, narušenie a deformácie princípov socializmu, z emocionálno-psychických faktorov zasa potrebu sviatočných chvíľ oddychu, prežívanie tradície, napodobňovanie autorít (starých rodičov), zaostalosť verejnej mienky, hľadanie vyjadrenia seba vo sfére náboženstva na dedine, hľadanie romantického prvku u mládeže v sektách (?) atď.

Prof. D. M. Ugrinovič (SSSR) venoval svoje vystúpenie teoretickým otázkam štruktúry náboženstva. Rozlišoval dva základné elementy religiozity: náboženské vedomie a náboženské správanie (obradné a neobradné). Kritizoval tie názory západných teoretikov, ktoré pripúšťajú len skúmanie náboženského správania sa (inštitucionálnu zložku) a podľa ktorých akoby náboženské vedomie nebolo možné skúmať exaktne. Skúmanie jednej zložky podľa neho predpokladá a zahrňuje aj skúmanie druhej. Najnáboženskejším človekom je ten, u ktorého sa náboženské vedomie premieta do správania sa.

V otázke štrukturálnej zákonitosti náboženstva upriamili dr. T. Stojčev a dr. N. Mizov (Bulharsko) pozornosť na jeho závislosť od štruktúry sociálnych koreňov, ktoré sa premietajú do celkového kultúrno-duchovného života spoločnosti a jednotlivca. Dr. Mizov vyzdvihoval aj myšlienku neideologických komponentov náboženstva (názory na stavbu prírody), ktoré sa rozvojom vedy neustále zužujú, kým ideologické sú konzervatívnejšie.

K často frekventovaným myšlienkam na kolokviu patrila analýza emocionálno-psychických stránok náboženských prejavov. V referáte *Emocionálne črty religiozity* sa ňou zaoberal prof. I. Kónya (Maďarsko). Opierajúc sa o výskum medzi mládežou, zisťoval, že emocionálne pohnútky vedúce k náboženstvu rastú. (Objavuje sa potreba neformálnej slávnostnosti, uvoľnenosti a pod.). Rozlišoval dva stimuly vedomia: teoretický a každodenné povedomie. Spätosť religiozity videl predovšetkým s každodenným povedomím. V emocionálnych faktoroch vidí tiež mobilizujúcu silu veriacich más (púte, procesie), ale aj epidémie samovrážd (napríklad budhistických mníchov v južnom Vietname). O úlohe psychológie vo výskume štrukturálnych zmien religiozity hovoril aj ďalší maďarský účastník dr. L. Erös, ďalej súdruhovia Čimič (Juhoslávia) a Judenko (Poľsko) najmä z hľadiska intersubjektívnych vzťahov (pri kultových obradoch) podvedomého utvrdzovania sa v spolupatričnosti veriacich a pod.

Tesne s rozborom štrukturálnych zmien v náboženstve súvisia aj otázky novej typoló-

gie, ktorú si vynucuje najmä sociologický výskum religiozity a ktorej zrejme už dnes nevyhovuje tradičné rozdeľovanie na veriacich, neveriacich a neutrálnych. Nová typológia (uvádzajú až 6 skupín typov) podľa prof. Klohra a dr. Berga mala by obsahovať nielen kvantitatívne tendencie, ale aj prísnejšie kvalitatívne diferencie náboženských a materialistických postojov. Problém ateistického i náboženského presvedčenia nemožno skúmať ako samostatný jav odtrhnutý od centrálneho politického postoja, na základe ktorého sa modulujú ostatné postoje. Starej typológii vytykajú jednostrannosť jej východísk z viery a cirkevnicva. Ich vývody žiadali teda viac diferencovať typologickú stavbu už i preto, že čistých postojových typov niet a to, čo sa dosiaľ k nim radilo, je neadekvátne dynamickej skutočnosti. Stanoviská ľudí, už či k materialistickému alebo náboženskému svetonázoru, sú heterogénne. Rozhodujúci je ich politický postoj a to potom určuje, prirodzene, aj celkom nové hľadiská pre diferenciáciu tohto druhu. K týmto problémom referoval tiež dr. J. Lukács (Maďarsko). Poukázal na vzťah medzi svetovými náboženstvami i na ich rozdiely (kresťanstvo a ázijské náboženstvá) na aktivizačné momenty kresťanstva a nirvanizujúce momenty ázijských náboženstiev, na podnety judaizmu pre transcendentovanie prítomnosti a cyklusové chápanie sveta až po zrušenie vlastného ja v hinduizme a budhizme.

Doc. H. Klügel (NDR) vo svojom referáte *K problematike integrácie a kompenzačnej funkcie náboženstva* orientoval pozornosť pléna na kritiku buržoázných štruktúralno-funkcionalistických škôl v USA, ktoré skúmajú predovšetkým vonkajšie prejavy, hodnoty a štruktúry (napríklad vzťahy medzi náboženskými a spoločenskými inštitúciami, možnosť integrácie spoločnosti pomocou náboženstva a vytváranie ľahko manipulovateľných mas), v ktorých ako tmel každej spoločnosti i ideológie vidia predovšetkým náboženstvo. Obsah náboženstva je v ich chápaní značne široký, lebo spočíva v základe každej myšlienkovej aktivity (i pozitívneho ateizmu), a ako uvádza dr. Klügel i symbolika robotníckej triedy je podľa nich iba náhradkou náboženského kultu. Kompenzačná funkcia náboženstva má sa zase využívať ako liek na všetky rušivé neduhy kapitalizmu. Má poskytovať človeku to, čo nemôže získavať reálne.

Problémom sekularizačných tendencií sa zaoberal dr. Ivan Varga, (Maďarsko), ktorý charakterizoval sekularizáciu ako a) zmenu systému hodnôt a noriem, b) zmenu obsahu náboženského povedomia, c) zmenu významu náboženských praktík a správania sa. V podmienkach odcudzenia podľa neho úplná sekularizácia je nemožná. Zostáva tu stále, i keď neinštitucionalizovaná, viera ako súčasť povedomia.

Dr. E. Kadlecová (Praha) analyzovala vzťah vzdelania na jednej strane a náboženstva a ateizmu na strane druhej. Pri skúmaní tejto súvislosti opierala sa o konkrétny sociologický výskum a ukázala, že tento vzťah nie je lineárny, ale má viacero sprostredkovaní.

Prof. Pavičević (Juhoslávia) zamýšľal sa nad súčasťou funkciou náboženstva vo svete a odmietol názory, ktoré ho chcú interpretovať len ako iluzórnu fikciu. Pýta sa, či možno nazývať iluzórnym to, čo slúži človeku, čomu on verí, a či nie je to predsa pre neho reálne. Žiada hľadať neutrálne prostriedky pri styku náboženstva a ateizmu a varovať sa akejkol'vek netolerancie. Silu náboženstva vidí nie v jeho poznávacej funkcii, ale v jeho sociálno-psychickej podstate. Pravdaže, tieto úvahy (ale i viacerých) našli potom vďačné námety pre polemické diskusie.

Podnety k skúmaniu nových prvkov sekularizácie, ktoré prináša špeciálne socializmus, nastolil prof. Levada. Odmietol spory o tom, či socializmus plodí alebo neplodí náboženstvo, ale nabádal hľadať, čo už socialistický spôsob života realizoval, prípadne nedokázal realizovať, čo už zasiahol, rozkolísal a čoho sa ešte nedotkol. Zaujímavá bola jeho úvaha o rozpade veľkých náboženských prúdov prostredníctvom siekt. Dr. Guranovský

diferencoval pojmy sekularizácia (výsledok priamych politických opatrení) a laicizácia (výsledok sociálnych procesov a zmien).

Príspevok P. Prusáka, C. Sc., (Bratislava) analyzoval štruktúru náboženstva v jeho troch východiskových elementoch: doktrína, kult, inštitúcia, ako najprístupnejších pre empirickú verifikáciu. Kritizoval naše tradičné globálne východiská, ktoré mohli plodiť len paušálne sudy a tézy, ktorých užitočnosť je, pravdaže, podnes podozrivá. Navrhuje vyjasnenie hierarchie náboženských štruktúr a znovupreskúmanie náboženských hodnôt, ale i našich, lebo kríza tradičných hodnôt ovplyvňuje štruktúru spoločenského vedomia vôbec. To aktualizuje zvlášť naliehavo potrebu príznačného modelu duchovných hodnôt socialistického človeka bez potreby „vyššej“ patronizácie, ale s dostatočne otvoreným priestorom pre jeho duchovnú aktivitu.

Ako hostia vystúpili v priebehu kolokvia prof. Birnbaum (USA), zástupca Medzinárodnej sociologickej asociácie oddelenia sociológie náboženstva, a prof. Hollitscher (Rakúsko).

Kolokvium vyvolalo potrebnú atmosféru pre otvorenie netradičných problémov teórie ateizmu. Ukázalo, že jeho aktivita nemôže smerovať do absurdných sporov s teológiou, ako sa často uvažovalo, ale do živého zápasu s náboženskými filozofiami, ktoré sú myšlienkovy produktívne i ofenzívne. Treba však dobudovať dobré teoretické zázemie na pozíciách materialistickej filozofie.

Ďalšiu skupinu problémov teórie ateizmu otvorí III. kolokvium, ktoré bude na jeseň 1967 v Maďarsku na tému Mládež a náboženstvo.

Michal Kolárik, Peter Prusák